

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто основні принципи перекладу термінів на матеріалі сучасної англійської мови.

Сучасна доба розвитку мови характеризується значним кількісним зростанням термінів у різних сферах науки та техніки, їх активним проникненням у загальну розмовну мову, процесом її інтелектуалізації, поповненням словникового складу новими одиницями. У зв'язку із швидким розвитком науково-технічної інформації все актуальнішими стають проблеми вивчення особливостей функціонування термінів у процесі науково-технічного перекладу.

Стаття присвячена основним труднощам перекладу спеціальних термінів науково-технічної термінології англійської мови.

Термін, за визначенням Б.Н. Головіна, – це "слово чи словосполучення, які мають спеціальне значення, формують і виражають професійні поняття про наукові та професійно-технічні об'єкти та відносини між ними" [1:5]. Поняття "науково-технічний термін" можна визначити як номінативну групу (іменник чи субстантивне словосполучення), пов'язану із певним науково-технічним поняттям, що має стійкий комплекс ознак: 1) системність; 2) наявність дефініцій; 3) тенденція до моносемічності в межах окремої термінології; 4) відсутність експресії; 5) стилістична нейтральність [2:508-509].

Оволодіння науковими знаннями неможливе без вивчення термінів та їх понять. Термін фіксує знання про спеціальний предмет, явище чи процес наукової сфери або професійної діяльності, розкриваючи його зміст за допомогою дефініцій шляхом виділення необхідних та достатніх ознак поняття [3:8]. Враховуючи кількість диференційних ознак у семантичній структурі мовної одиниці, можна визначити ступінь термінологічності цього лексичного елемента. Відомо, що ступінь термінологічності буде тим вищий, чим більше диференційних семантичних ознак міститься в аналізованій термінологічній одиниці [4:23].

Констатуючи диференційні семантичні ознаки, при перекладі науково-технічних термінів слід враховувати тип словника: у спеціальному термінологічному словнику дефініція терміна міститиме більшу кількість диференційних семантичних ознак, ніж дефініція того ж терміна у словнику загальнолітературної мови. Наприклад, терміни *bank, investment, irony, donor* у словникових дефініціях термінологічного словника містять дві-три диференційні семантичні ознаки, а в тлумачному словнику загальнолітературної мови – одну. Очевидно, спеціальні термінологічні словники розраховані на фахівців і тому спеціальні наукові поняття у них представлені більш деталізовано.

Тому не можна не погодитися з думкою про те, що головною умовою правильного перекладу науково-технічних термінів, тобто вибору потрібного слова з числа тих, що служать для передавання терміном змісту поняття в різних його значеннях, є розуміння того, про що в тексті йде мова, знання явищ дійсності та їх назв [5:218]. Тобто перекладач повинен бути ознайомленим з відповідною сферою науки чи техніки та володіти спеціальною термінологією.

Особливої уваги при перекладі науково-технічних термінів вимагають так звані "фальшиві друзі" перекладача, тобто лексичні одиниці, що збігаються зовнішньо і навіть за внутрішньою формою, але викликають хибні асоціації у зв'язку з наявністю в них іншого значення, можливістю семантичного варіювання мовної одиниці [6:379-381]. Наприклад: термін *rasine* означає *смола*, а не російське слово "*резина*"; *data* → *дані, відомості*, а не *дата* тощо.

Треба зауважити, що подібні помилки зумовлені рядом причин: 1) якщо в одній мові термін багатозначний, а в іншій відповідний йому термін має лише одне значення: *barrack* → військ. будівля для розміщення військових частин, казарма, 2) велика неприваблива будівля казенного типу; *барак* – легка будівля для тимчасового проживання; *torpedo* → 1) іхт. електричний скат; 2) зал. сигнальна петарда; *торпеда* – мор. підводна міна; 2) якщо значення терміна, пов'язане з певною смисловою структурою його внутрішньої форми, асоціюється з ознаками різних об'єктів термінування: *philology* → наука про мову, мовознавство, лінгвістика; *філологія* – сукупність наук, які вивчають культуру народу, виражену в мові та літературі; *phonology* → опис звукового складу будь-якої мови або його еволюція у часі; *фонологія* – розділ науки, який вивчає фонему та різноманітні ознаки фонем; 3) якщо в різних мовах до уваги беруться різні сторони ознак предмета чи об'єкта, що позначається відповідним терміном: *corona* → 1) астр. світлий ореол навкруги Сонця чи Місяця під час затемнення, 2) архт. вінець у верхній частині карниза, 3) анат. коронка зуба, 4) бот. вінчик, 5) ел. свічення на проводах, коронний розряд; *корона* – золотий вінець із дорогоцінним камінням, символ влади; *depot* → 1) зал. депо, 2) склад, амбар, 3) військ. склад, збірний пункт, 4) військ. учбовий батальйон; *депо* – будівля для стоянки та ремонту залізничного чи міського транспорту тощо.

Але труднощі перекладу пов'язані не з перекладом окремих термінів, які зафіксовані в термінологічному словнику, а з передачею правильного змісту кожної фрази, якому далеко не завжди відповідає дослівний переклад. Для цього знову ж необхідне знання предмета, про який йде мова.

Також слід враховувати відомий поділ одиниць науково-технічного тексту на ядерну лексику, периферійну термінологію, загальнонаукову термінолексику і загальнонавчальні слова. Будь-який вид науково-технічного перекладу вимагає правильної передачі термінів, пов'язаних з головним предметом викладу; максимально точно для адекватного розуміння повинні перекладатися периферійні (вторинні) терміни, що є головними в суміж-

них галузях; для ознайомлюваних перекладів, де необхідно лише передати головні ідеї тексту, точне відтворення периферійної термінології є факультативним.

При перекладі складних термінів та термінів-словосполучень важливу роль відіграє аналіз семантичних зв'язків між окремими компонентами терміна: *fixed-price contract with redetermination* → ек. контракт з коректуванням фіксованої ціни; *X-engine* → тех. двигун з Х-подібним розташуванням циліндрів. Залежно від сполучуваності, термін може мати різні значення: наприклад, економічний термін *average* – середній може перекладатись у словосполученні таким чином: *daily average* → щоденний курс акцій; *national price average* → середній рівень цін у країні.

Основні труднощі перекладу науково-технічних термінів полягають у наявності термінів-синонімів, полісемантичних термінів та термінів-неологізмів, що не мають перекладацьких відповідників, омонімічних термінів.

Так, велика кількість термінів виражає одні й тіж самі поняття чи явища дійсності. Це так звані терміни-синоніми, наприклад: *disease – illness* → хвороба, *moving staircase – escalator* → ескалатор, *business – company* → компанія, *durable goods – durables – remote goods – hard goods* → товари довготривалого вжитку тощо. Для запобігання синонімії, небажаної в межах однієї термінології, треба використовувати певні критерії, наприклад, кількісні оцінки вмотивованості терміна, що виводяться на основі зіставлення його внутрішньої форми (буквального значення) та лексичного значення (словникової дефініції). Виходячи з цього, точність мотивації – це рівень відображення значення у внутрішній формі, а ступінь вмотивованості – середнє арифметичне між точністю і повнотою (див. [7]). Отже, в подібних випадках при перекладі із групи термінів-синонімів слід надавати перевагу більш умотивованим термінам.

Під полісемією (багатозначністю) розуміємо наявність у одного й того ж слова декількох пов'язаних між собою значень, що зазвичай виникають в результаті взаємодії та розвитку первинного значення цього слова [8:335]. Полісемантичними термінами можуть бути як вузькоспеціальні терміни, так і широко вживані, що можуть мати два і більше значень навіть у межах однієї терміносистеми. Наприклад: *agreement* → угода, домовленість, контракт; *currency* → грошова одиниця, грошовий знак; *customer* → клієнт, покупець; *word* → слово, мова, розмова, повідомлення, обіцянка тощо.

Значні складнощі при перекладі виникають також через існування омонімічних термінів, коли один і той же термін може входити до різних терміносистем даної мови, наприклад: *reaction* → 1) в хімії – взаємодія при змішуванні двох або більше хімічних речовин, 2) у фізіології – спроможність швидко реагувати при загрозі небезпеки, 3) в політиці – сильна і безпричинна опозиція до різних соціальних та політичних змін; *assimilation* → 1) в фонетиці – процес зміни звука в слові під впливом сусіднього звука, 2) в етнографії – процес сприйняття; *mouse* → 1) у зоології – тварина класу гризунів, 2) в техніці – прилад, поєднаний з комп'ютером, за допомогою якого подаються команди до комп'ютера; *banker* → I 1) банкір, 2) карт. банкомат; II 1) рибальське судно, 2) діалект. землекоп тощо [див. 1:52]. Таке співіснування термінів різних терміносистем часто трактують як міжгалузеву омонімію [2:122].

Для правильного перекладу термінів-неологізмів можна скористатися вже існуючим відповідником у рідній мові, калькуванням, описово, транскодуванням або наявними інтернаціоналізмами, наприклад: *limit* → ліміт – межа, границя; *promotion* → промоушен – підвищення в званні, просування товару; *surveillance satellite* → розвідувальний супутник для спостереження за наземними об'єктами; *rationalization* → раціоналізація; *modernist* → модерніст тощо.

Зростання кількості інтернаціоналізмів у сучасній мові науки і техніки свідчить про тенденції міжнародного кооперування, інтеграції багатьох галузей з метою покращення ефективності професійного спілкування та обміну досвідом. Тому, хоча мова з часом і витісняє чужі для рідної мовної системи утворення і замінює їх термінологічними сполученнями з ресурсів рідної мови, міжнародна близькість термінів більш характерна для найновіших галузей науки та техніки, терміни і поняття яких поширилися в багатьох мовах майже одночасно: *azimuth* – азимут; *sputnik* – супутник; *management* – менеджмент тощо.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

- 1) перекладач повинен орієнтуватися в тематиці текстів та володіти термінами і поняттями відповідної галузі науки чи техніки;
- 2) слід уникати "хибно орієнтуючих" термінів; перекладач повинен враховувати, до якої галузі науки чи техніки належить термін, особливо іншомовний;
- 3) необхідно уникати синонімічного вживання термінологічних одиниць або користуватися терміном з більшою вмотивованістю внутрішньої форми, який висвітлює найбільш важливі сторони // ознаки денотата, розкриває саму сутність поняття і тим самим характеризується найбільшою кількістю диференційних ознак;
- 4) не допускати довільного скорочення термінів;
- 5) не варто шукати іншомовне слово, якщо в рідній мові вже функціонує лексична одиниця з тим самим значенням;
- 6) термінологічні лакуни (прогалини) варто заповнювати інтернаціоналізмами;
- 7) у перекладі повинні використовуватися терміни, що встановлені відповідними державними стандартами;
- 8) якщо в тексті зустрічається термін-неологізм, перекладач повинен сам підібрати еквівалент, використовуючи довідкову літературу, або проконсультуватися з фахівцем, у крайньому випадку термін можна перекласти описово тощо (див. також [9:10-44]).

1. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учебное пособие для филологических спец. вузов. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
3. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Вища школа, 1988. – 160 с.
4. Дуда. О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Л.: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. – 258 с.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М., 1983. – 320 с.
6. Акуленко В.В. О "ложных друзьях переводчика" //Англо-русский и русско-английский словарь "ложных друзей переводчика". – М.: Изд-во "Советская энциклопедия", 1969. – С. 371-384.
7. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). – Львов, 1988. – 320 с.
8. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1968. – 72 с.
9. Методические рекомендации для переводчиков и редакторов научно-технической литературы ВЦП. – М., 1988. – 86 с.

Матеріал надійшов до редакції 8.04.2004 р.

Баловнева Е.А. Особенности перевода английской научно-технической терминологии.

В статье рассматриваются основные принципы перевода терминов на материале современного английского языка.

Balovneva O.O. The Peculiarities of the Traslation of Scientific and Technical Terminology.

The present paper considers the main principles of terms translation in modern English.